

Юлія Половинчак,

канд. іст. наук, ст. наук. співроб.,
керівник Національної юридичної бібліотеки,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Україна, Київ

ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК ІЗ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЦИФРОВОЇ СПАДЩИНИ ІНТЕРАКТИВНОГО ПРОСТОРУ

У статті висвітлюються питання розширення меморіальної та кумулятивної функції сучасних бібліотек у зв'язку з актуалізацією проблеми збирання, зберігання та надання доступу до зростаючого обсягу інформації, створеної в інтерактивному інтернет-середовищі. Наголошено на впливі на процеси інфотворення зростання залученості аудиторії в процес виробництва інформації та розвитку нових видів масових комунікацій – соціальних медіа. Обґрунтована актуальність фіксації інформації соціальних медіа, що відбиває сучасні соціокультурні процеси за межами офіційного дискурсу. За результатами вивчення існуючих проєктів, спрямованих на збір, архівування та зберігання інформації інтерактивного інтернет-простору, визначено особливості архівування в інтерактивному інформаційному середовищі, що передбачає фіксацію інформаційних потоків, виходячи з принципів значущості, інформативності, репрезентативності, релевантності. Зроблено висновок про посилення в сучасних умовах інформаційної, меморіальної, кумуляційної та аксіологічної функцій бібліотек.

Ключові слова: бібліотека, суспільна свідомість, соціальні медіа, інтерактивний простір, архівування інформації.

Національний нарратив, що є сукупністю ідентичнісних текстів, яка формує уявлення нації про себе, твориться і переосмислюється в різноманітних практиках – від наукових пошуків до художніх рефлексій чи розважальних атракцій. Одним із хранителів та трансляторів і водночас творців національного нарративу виступають бібліотеки. По-перше, бібліотеки, зокрема національні, як такі мають статусне значення як символи державної незалежності і культурної самобутності нації. По-друге, вони орієнтовані на здійснення меморіальної функції, формуючи фонди, покликані максимально вичерпно відображати духовно-інтелектуальні здобутки нації, її колективну пам'ять та забезпечувати потенціал її постійного розвитку.

Такий погляд на бібліотеки знайшов відображення в наукових дослідженнях – як осмислення національних бібліотек як соціального інституту, завданням якого є забезпечення спадкоємності національної ідентичності [1, 2, 3], так і з точки зору концепції соціальних інформаційних баз, що охоплюють свідомо виготовлену й організовану за принципом доцільності інформацію поступального розвитку нації [4].

Одним з напрямів відповідної діяльності бібліотек є реалізація ними кумулятивної функції, причому зростання кількості та якості мережевих документів у всьому світі актуалізували завдання акумуляції, зберігання і забезпечення доступу до інформації, створеної в цифровому форматі. Важливим аспектом проблеми є той факт, що частина електронних документів, які часто не мають друкованих аналогів, може становити історичну, культурну чи наукову цінність. При цьому застосування традиційних прийомів і методів формування та використання фондів до мережевих документів видається малоефективним з огляду на принципово іншу природу і характеристики цих документів. Якщо для традиційного бібліотечного фонду механізми надходження документів (обов'язковий примірник, придбання, книгообмін) визначені і регламентовані, то аналогічні процеси відбору мережевих документів визначаються різними бібліотеками й архівними установами ситуативно, виходячи з технічних, фінансових та інших аспектів. Фахівцям із збереження доводиться мати справу з документом, що не має фіксованого фізичного обсягу і лінійної структури, зміст і обсяг якого може змінюватися протягом часу, а з огляду на гіпертекстуальну множинність зв'язків між мережевими документами, часто ускладнено навіть виявлення ознак, що визначають його національну належність. Значна група проблем, що виникають при вирішенні завдань збереження електронних документів, пов'язана із їх залежністю від програмних і апаратних засобів, термін актуальності яких коливається в межах 10 років.

Показово, що однією з проблем, які порушувалися бібліотечними фахівцями під час Всесвітнього бібліотечного та інформаційного конгресу ІФЛА у 2016 р., було обговорення зусиль для збору цифрових даних і забезпечення легкого доступу громадськості до них як питання цілісності, збереження текстів, що генеруються людством, максимально повними і неушкодженими як матеріалів і джерел для дослідників. Фахівці наголошували на загрозі здатності досліджувати та вивчати історію і сучасний стан світу у випадку зникнення чи змін матеріалів, створених у цифровому вигляді. Не виключалася навіть можливість «цифрових темних віків». При цьому проблема артикулювалася як така,

що визначає «майбутнє бібліотек і світу» та підкреслювалася відповідальність сучасних фахівців перед майбутніми поколіннями в питанні збору і збереження контенту, створеного в цифровому форматі. «Чи можемо ми написати точні історії світу, якщо створений «в цифрі» контент зникне?» – так стояло питання при обговоренні [5, 6]. Отже, бібліотеки, беручи на себе відповідальність за те, щоб опубліковані документи незалежно від формату були збережені і доступні в подальшому, почали роботу над створенням інструментів і технологій для збору, реєстрації та архівування інтернет-ресурсів з метою їх довгострокового зберігання. Таким чином, акумуляція цифрової спадщини ставить завдання збору в умовах інформаційного вибуху, що, у свою чергу, актуалізує необхідність перегляду принципів, об'єктів відбору та збереження, вироблення нових технологічних і методологічних підходів. На сьогодні для відбору й збереження документів «першого вебу»², тобто одностороннього потоку інформації через веб-сайти у форматі «автор – читач», підходи більш-менш вироблені [7–10]. Проте проблема збереження документів, згенерованих в інтерактивному інформаційному просторі соціальних медіа, що характеризуються нелінійністю, мультиформатністю, гіпертекстуальністю, незавершеністю, колективним авторством, ставить перед документознавцями, архівістами, комунікативістами нові виклики. Згадана відмінність між документами, щодо яких стоїть завдання їх акумуляції, може бути описана і як відмінність електронних інформаційних ресурсів, що представлені в мережі Інтернет як закінчений інформаційний продукт, та динамічних інтернет-документів, що є результатом діяльності користувачів мережі і частка яких у мережевому документному потоці постійно зростає [11].

Експонентне зростання кількості інформації, продукованої в цифровому вигляді, такої, що не має аналогових варіантів, ставить її збереження як надскладне завдання, вирішення якого поки не має повних фінансових чи технічних відповідей. У цьому напрямі доводиться визнавати обмеженість можливостей найпотужніших бібліотек, як, наприклад, у випадку заявленого проекту Бібліотеки Конгресу США із створення архіву всіх публікацій (твітів) соціальної мережі Twitter, реалізацію якого цей лідер

² Web 1.0 та Web 2.0 – поняття, що використовуються для опису принципових технологічних змін, а вслід за ними змін – у тенденціях медіа-творення та медіа-споживання: перехід від одностороннього потоку інформації через веб-сайти, що містять матеріал «тільки для читання», до інтерактивного, децентралізованого процесу накопичення інформації за участі користувачів у процесі її створення, коригування та трансляції.

бібліотечних технологій був змушений переглянути. Вже до кінця 2017 р. Бібліотека Конгресу відмовилася від початкової стратегії вичерпного архівування. Згідно з новим підходом бібліотека прийматиме на зберігання Twitter-повідомлення лише вибірково, відповідно до політики комплектування, ті, які мають суспільний інтерес. Наведений приклад може слугувати ілюстрацією як масштабності поставлених завдань та важливості вироблення дієвих підходів до їх вирішення, так і практичної неможливості за наявних ресурсів і технологій реалізувати вичерпний чи хоча б максимальний збір цифрових матеріалів. Цей висновок актуалізує визначення підходів до архівування мережевих інформаційних ресурсів: вибіркове збирання інформації за критеріями суспільної, наукової, історичної або культурної цінності; архівування національних сегментів мережі Інтернет – «мережевої україніки».

Аналіз існуючих проєктів – окрім згаданої вище ініціативи Бібліотеки Конгресу, можна вказати проєкт зі збору контенту соціальних мереж для веб-архіву уряду Великої Британії (UK Government Web Archive) і забезпечення його довгострокової збереженості як офіційних державних документів; наміри національних архівів США забезпечити до 2020 р. архівацію матеріалів соціальних мереж – дає підстави зробити висновок про реалізацію на сьогодні проєктів, націлених насамперед на збирання й депонування офіційних сторінок соціальних медіа як нового виду інформації державних органів. При цьому існує величезний пласт інформації, що відображає сучасні соціокультурні процеси, але залишається поза рамками офіційного дискурсу, і становить, водночас, не менший інтерес для дослідників різних напрямів. Оскільки такі характеристики інтернет-комунікації, як мультимедійність, інтерактивність, глобальність істотно посилюють її вплив порівняно з традиційним медійним дискурсом, соціальні мережі мають властивість проявляти і консолідувати інформацію, впливаючи на формування думок, поглядів, настроїв. Створюється загальний вимір буття різних груп, який реалізується через культурні практики переживання й створення (співтворення) традицій, звичаїв, норм поведінки, способів мислення і розуміння навколишнього світу і себе в ньому.

Сьогодні можна говорити про те, що паралельно з офіційними каналами трансляції національного наративу як способу буття тексту і пам'яті (соціальної, культурної – колективної, що принципово в цьому випадку) активно розвиваються неформальні канали на основі сучасних соціальних медіа. У цьому разі концепція національного наративу як значущої розповіді нації про себе розширюється і включає в себе не лише інституціалізовані, впорядковані соціальні інформа-

ційні бази, а також і неструктуровану інформацію приватного порядку і вироблені на її основі колективні уявленнями про минуле й майбутнє групи. Тож оскільки інтерактивне інформаційне середовище інтенсифікує та трансформує соціальні практики, сприяє продукуванню нових, питання відбору ресурсів, що відображають зазначені практики, лежить у площині реалізації кумуляційної функції бібліотек.

Українські бібліотекознавці вже порушували у фаховій літературі цю проблему, зокрема, Д. Карпюк, міркуючи над структурою електронних ресурсів соціальних медіа як об'єкта депонування, не обмежується інформацією офіційних сторінок, пропонує кумулювати ресурси, що так чи інакше висвітлюють особисті погляди та публічну діяльність або досягнення українських політичних, громадських діячів, науковців, діячів культури та мистецтва; урядових, громадських, науководослідних організацій чи об'єднань; ресурси з певних галузей знань українською мовою, або ресурси, авторами яких є українці, українські установи, заклади, організації та об'єднання, або іноземні організації, предметом діяльності яких є Україна; ресурси наукових видань, телевізійних чи радіопрограм [11]. Такий підхід, на нашу думку, сприятиме більш повному та репрезентативному формуванню мережевої інтерактивної україніки. Водночас чітка прив'язка до авторства як критерію відбору не враховує полілогічний характер соціальних медіа, соціально активні учасники яких здатні впливати на суспільно-політичну ситуацію, створюючи «інформаційно пасіонарне» ядро. Очевидно, що такими інформаційними вузлами здатні стати сторінки впливових і авторитетних учасників соцмереж – так званих лідерів думок (opinion leader) – медійних персон, які мають істотний вплив на думки і світогляд інших людей, здатні впливати чи навіть формувати громадську думку. Таким чином, логічним видається кореляція пропонованого Д. Карпюком підходу, де визначальним критерієм є авторство, у комунікативному контексті. Ідеться про специфіку соціальних медіа, де важливий не стільки офіційний статус учасника комунікації і навіть не статистичні дані щодо аудиторії, а, у силу інтерактивності як ключової ознаки, встановлювані зв'язки та генеровані смисли. Відповідно, перспективними з наукової точки зору об'єктами депонування можуть стати сторінки соціальних медіа, що виступають свого роду комунікативними хабами й акумулюють значний матеріал, що висвітлює важливі соціокультурні процеси ³.

³ Про ключові маркери, за якими можна виявити найвпливовіших учасників Мережі або її національного сегмента, детальніше див. [12].

Окрім проблеми визначення об'єктів депонування, актуальним залишається питання стратегій відповідної діяльності. На сьогодні можна говорити про напрацювання різними бібліотеками декількох підходів. Серед найпоширеніших – автоматичне «захоплення» контенту, тобто процес фіксації електронних документів мережі в певний проміжок часу, що здійснюється пошуковими роботами, які аналізують змістове наповнення ресурсу з подальшим занесенням посилань на нього в індексну базу. Інший підхід – аналітичний: визначення тематики та джерел з подальшим відбором, систематизацією та попереднім аналізом зафіксованих матеріалів – відповідна практика напрацьовується, зокрема, інформаційно-аналітичними підрозділами НБУВ [8]. На аналітичному підході базується і стратегія Національної бібліотеки Австралії, у якій відбір веб-ресурсів для депонування здійснюється персоналом бібліотеки на основі аналізу змісту і визначення цінності [13].

Ще один підхід можна описати як модеруючий, за якого бібліотека визначає тематику, формат інформації, створює відповідні майданчики (сайти або сторінки), де може бути опублікований користувачький контент, та звертається із закликом до користувачів про потребу у такій інформації. Як успішний приклад такого підходу можна назвати проект віртуального архіву Європейської цифрової бібліотеки, присвяченого подіям Першої світової війни «Europeana 1914–1918», що включає, серед інших, тисячі об'єктів, наданих приватними особами із сімейних архівів – організаторами була передбачена можливість завантаження матеріалів, пов'язаних з цією темою із сімейних архівів. В українській практиці установами пам'яті такий підхід також застосовується. Наприклад, таким чином збір світлин та артефактів, пов'язаних з Євромайданом, проводив меморіальний музей тоталітарних режимів «Територія Терору». Під час реалізації проекту було отримано понад тисячу фото з різних куточків України.

На сучасному етапі рано говорити про вироблення єдиної універсальної стратегії кумуляції цифрової спадщини інтерактивного простору. Всі названі підходи – автоматичний, аналітичний, модеруючий – мають як свої переваги, так і недоліки. Очевидно, що оптимальним є поєднання різних підходів, виходячи із специфіки матеріалу, що потребує архівування та збереження.

Загалом діяльність бібліотек, спрямована на кумуляцію інформації, виходячи з особливостей інтерактивного інтернет-контенту, дає змогу розв'язувати проблеми дослідницького характеру – пошук способів комплексного аналізу мультимедійного представлення тексту,

інтерактивної діяльності комунікантів, здійснення впливу, застосування комунікативних стратегій, аж до виявлення характеристик культурних доміант певного інформаційного середовища. Сучасні підходи, з огляду на принципову неможливість забезпечити повноту архівування в інтерактивному інформаційному середовищі, передбачають виокремлення інформаційних потоків як циркулюючої культурної інформації, використовуваної суб'єктами інформаційної взаємодії, як засобів соціальної діяльності, виходячи з принципів значущості, інформативності, репрезентативності, релевантності, а також розробку інструментарію збору та аналізу даних, які узгоджуються з медійною специфікою онлайн-дискурсів.

Список використаних джерел

1. Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 224 с.

2. *Дубровіна Л.* Архіви, бібліотеки, музеї – джерельна основа національної пам'яті, культурної спадщини України / Л. Дубровіна, А. Киридон, І. Матяш // Бібл. вісн. – 2017. – № 1. – С. 3–10.

3. *Гранчак Т. Ю.* Національні бібліотеки як комунікаційні інституції політики національної пам'яті в умовах поширення електронних технологій / Т. Ю. Гранчак // Національна та історична пам'ять. – 2013. – Вип. 8. – С. 124–132.

4. *Горовий В. М.* Національні інформаційні процеси в умовах глобалізації : монографія / В. М. Горовий ; відп. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – 284 с.

5. *Morehart P.* The Future Is Digital. IFLA program stresses protecting and collecting digital data [Electronic resource] / P. Morehart // American Libraries. – 2016, August 18. – Mode of access: <https://americanlibrariesmagazine.org/blogs/the-scoop/the-future-is-digital/>. – Title from the screen.

6. *Neal James G.* Preserving the Born-Digital Record. Many more questions than answers [Electronic resource] / G. Neal James // American Libraries. – 2015, May 28. – Mode of access: <https://americanlibrariesmagazine.org/2015/05/28/preserving-the-born-digital-record/>. – Title from the screen.

7. Критерії відбору веб-ресурсів як складової НАФ і джерела комплектування Центрального державного електронного архіву України : методичні рекомендації / уклад.: С. Г. Кулешов, П. М. Марченко. – Київ, 2009. – 13 с.

8. *Тарасенко Н.* Аналітичні аспекти збору та архівування мережевих ресурсів науковою бібліотекою / Н. Тарасенко // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – Київ, 2013. – Вип. 36. – С. 309–324.

9. *Соляник А. А.* Обов'язковий примірник мережевого документа як гарантована форма постачання Національної електронної бібліотеки / А. А. Соляник // *Бібл. вісн.* – 2013. – № 6. – С. 25–29.

10. *Нежурбеда Г. Г.* Создание архивов Интернет-документов как новая задача национальных библиотек / Г. Г. Нежурбеда // *Науч. и техн. б-ки.* – 2003. – Вып. 2. – С. 64–71.

11. *Карпюк Д.* Мережеві документи соціальних медіа як об'єкт депонування / Д. Карпюк // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – 2015. – Вип. 42. – С. 42–51.

12. *Половинчак Ю.* Стратегії дослідження соціальних медіа як дискурсивного проростору / Ю. Половинчак // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – Київ, 2016. – Вип. 43. – С. 366–381.

13. Guidelines for the Selection of Online Australian Publications Intended for Preservation by the National Library of Australia. – URL: <http://pandora.nla.gov.au/selectionguidelines.Html>.

References

1. Onyshchenko, O. S., Horovyi, V. M., Popyk, V. I. et al. (2013). Tendentsii vplyvu hlobalnoho informatsiinoho seredovysshcha na sotsiokulturnu sferu Ukrainy [Trends in the Impact of the Global Information Environment on the Socio-Cultural Sphere of the Impact of the Global Information Environment on Socio-Cultural]. 224 p. Kyiv [in Ukrainian].

2. Dubrovina, L., Kyrydon, A., Matiash, I. (2017). Arkhivy, biblioteky, muzei – dzherelna osnova natsionalnoi pam'iaty, kulturnoi spadshchyny Ukrainy [Archives, libraries, museums, are a spring basis of national memory, cultural heritage of Ukraine]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, no. 1, pp. 3–10 [in Ukrainian].

3. Hranchak, T. (2013). Natsionalni biblioteky yak komunikatsiini instytutsii polityky natsionalnoi pam'iaty v umovakh poshyrennia elektronnykh tekhnolohii [National libraries as of communication institutes of politics of national memory are in the conditions of distribution of electronic technologies]. *Natsionalna ta istorychna pamiat – National and Historical Memory*, issue 8, pp.124–132 [in Ukrainian].

4. Horovyi, V. M. (2015). Natsionalni informatsiini protsesy v umovakh

hlobalizatsii [National informative processes are in the conditions of globalization] 284 p. Kyiv [in Ukrainian].

5. Morehart, P. (2016). The Future Is Digital. IFLA program stresses protecting and collecting digital data. *American Libraries*. August 18. Retrieved from <https://americanlibrariesmagazine.org/blogs/the-scoop/the-future-is-digital/> [in English].

6. Neal James, G. (2015). Preserving the Born-Digital Record. Many more questions than answers. *American Libraries*. May 28. Retrieved from <https://americanlibrariesmagazine.org/2015/05/28/preserving-the-born-digital-record/> [in English].

7. Kryterii vidboru veb-resursiv yak skladovoi NAF i dzhherela komplektuvannia Tsentralnoho derzhavnogo elektronnoho arkhivu Ukrainy: metodychni rekomendatsii [Criteria of selection of web-resources as a constituent of НАФ and sources of completing of the Central record electronic office of Ukraine: methodical recommendations]. S. H. Kuleshov, P. M. Marchenko (Compilers) . (2009). 13 p. Kyiv [in Ukrainian].

8. Tarasenko, N. (2013). Analitychni aspekty zboru ta arkhivuvannia merezhevykh resursiv naukovoiu bibliotekoju [Analytical aspects of collection and archiving of network resources by a scientific library]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 36, pp. 309–324. Kyiv [in Ukrainian].

9. Solianyk, A. A. (2013). Oboviazkovyi prymirnyk merezhevoho dokumenta yak harantovana forma postachannia Natsionalnoi elektronnoi biblioteky [Obligatory copy of network документа as assured form of supply of the National e-library]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, no. 6, pp. 25–29 [in Ukrainian].

10. Nezhurbeda, G. (2003). Sozdanie arkhivov Internet-dokumentov kak novaia zadacha natsionalnykh bibliotek [Creation of archives of Internet-documents as new task of national libraries]. *Nauchnye i tekhnicheskie biblioteki – Scientific and Technical Libraries*, issue 2, pp. 64–71 [in Russian].

11. Karpiuk, D. (2015). Merezhevi dokumenty sotsialnykh media yak ob'iekt deponuvannia [Network documents of social medias as object of depositing]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 42, pp. 42–51. Kyiv [in Ukrainian].

12. Polovynchak, Yu. (2016). Stratehii doslidzhennia sotsialnykh media yak dyskursyvnoho prorstoru [Strategy of research of social medias as discursive space]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho –*

Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, issue 43, pp. 366–381. Kyiv [in Ukrainian].

13. Guidelines for the Selection of Online Australian Publications Intended for Preservation by the National Library of Australia. Retrieved from <http://pandora.nla.gov.au/selectionguidelines.html> [in English].

Стаття надійшла до редакції 04.08.2018.

Yuliia Polovynchak,

Cand. Sci. (Historical), Senior Research Associate,

Director of National Legal Library,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Ukraine, Kyiv

The Libraries Activity for Cumulating the Digital Heritage of the Interactive Space

The paper deals with the issues of expansion of library memorial and cumulative function in connection with the problem of creation, collecting, storage and providing access to the increasing volumes of information created in the interactive Internet environment. The accent is on the impact of the growth of audience involvement into production process of information and development of new types of mass communications – social media – on processes of information creation. The projects aimed at collecting, archiving and storing the information of the interactive Internet space, providing a complete or selective approach to the selection of information are considered. The relevance of fixing social media information reflecting modern sociocultural processes outside the framework of official discourse is proved. The discursive approach to archiving on the interactive information environment assuming articulation of information streams proceeding from the principles of the importance, informational content, representativeness, relevance is offered. The conclusion is drawn on strengthening of information, memorial and axiological functions of libraries in modern conditions.

Keywords: library, public consciousness, social media, information of the interactive Internet space, archiving of information.